

vexílogie

Zpravodaj Vexilelogického klubu při OKD Praha 3,
obsahující edberní pojednání a informace o vlajkách

REDAKČNÍ ÚVOD

46

Od téhoto čísla počínáme etižkovat rozsáhlou studii člena našeho klubu, Jiřího Januše, věnovanou nejstarším slevanským a starčešským vexilelogickým symbolům. Autor vytěžil úctyhodné množství poznatků ze studia nejrůsnější histerické, filelegické, náredepisné a archeologické literatury a pokusil se tyto poznatky ucelit do souvislé vexilelogické problematiky a osvětlit tak vznik a vývoj vexilelogických objektů na našem území od nejstarších dob. V této souvislosti je však třeba čtenáře - nehisteriky upozornit, že rezebírané a komentované údaje o starých Slovansch v prvních dvou kapitolách studie jsou pro naprostý nedostatek pramenů a iivětě Slovanů na našem území přejímány a aplikovány na základě pramenů byzantských a později německých, pojednávajících především o Slovanech jižních a polabských. Obdobně ani poznatky získané náredepisným bádáním nemají pro prehisterické Slovany príkaznou hodnotu, protože zachycují zvyky a tradice spolehlivě doložené v nejlepším případě ve staletí osmnáctém a jejich spětná projekce do přehisterického údobi je při nejménším odvážná a čistě deduktivní.

Filelegické a etymolegické souvislosti při označování vexilelogického materiálu ve slevanských jazycích jsou průkaznější a nepepiratelné. Do existence stareslověnský psaných pramenů jsou však opět deduktivní a především je nelze přirozeně přesně časově vymezit.

Ce se týče archeologických poznatků o slevanském osídlení našeho území jsme na tom podstatně lépe, avšem ani zde není z hladiska vexilelogie k dispesici materiál, který by jednezačně a prekazatelně dokumentoval používání vexilelidu nebo dokonce praperů na našem teritoriu. Něco málo předmětu, které J. Januš uvádí (nález ze Žuráně, chrestidla, služební symboly, nákenčí) mohou mít spíše charakter kulturní

a mocenský než vexileologický. Mohlo jít o primitivní žezla, velitelské hale či jiné kultevní předměty, o jejichž funkci se bohužel můžeme jen domýšlet. Také názor, že dochovále artefakty se zvířecí, lidskou či nebeskou tématikou opatřené etvorem na své spodní části, musely být vždy umístěny na dlouhé tyči a byly proto vexileidy, nelze jednoznačně akceptovat, i když je pravděpodobný. Třeba totiž mít na paměti, že jakékoli upevnění předmětu tehoto typu, ať již na žezlo, stelec nebo i vlastní opracování předmětu vyžaduje nutně tuto základní techniku, či spíše technologie.

V této souvislosti se naskytá vůbec otázka spojení mezi kultevními a náboženskými symboly a vexileidy, případně vymezení hranice mezi těmito pojmy. Jinak by bylo totiž možné považovat za vexileidy veškeré liturgické náčiní až již křesťanské či předkřesťanské. Na obdobnou problematiku ostatně již narazil i J. Martýkán ve své studii v číslech 40 a 41 jpašeho zpravedaje. Osebně se domnívám, že za vexileidy v pravém slova smyslu můžeme považovat jen takové předměty, které plní svou vexileologickou funkci, tak jak ji známe u pozdějších praporů a vlajek. To znamená, že vexileid musí být zřetelným vnějším symbolem určitého společenství lidí, které charakterizuje a odlišuje od společenství jiných a v důsledku tohoto se tento předmět stává unikátním ztělesněním jejich názorů, tužeb a snažení a jako takový požívá úcty, péče a ochrany, kterou příslušnému společenství zpětně poskytuje, což má v jistých historických úděbích přímo mystický ráz. Podstatné při tom je, aby tento předmět byl snadno nositelný. Spojením vzniká vexileologický symbol.

Přes uvedené redakční připomínky a výhrady se domnívám, že rozbor problematiky a shrnutí množství dostupných údajů se vztahem k naší vexileologické problematice, jak je provedl Jiří Januš, je velmi přínosný a zaslouží si pozornosti nejen členů našeho klubu, ale i dalších čtenářů.

PhDr. Zbyšek Svebeda

Jiří Januš

PRASLOVANSKÉ A STAROČESKÉ VEXILOLOGICKÉ OBJEKTY

ČÁST I.

ÚVOD

Vedle celé řady poměrných věd histerických vystupuje při výkladu vývoje lidské společnosti stále zřetelněji také vexileologie, jejíž informace jsou nedecentilené zvláště při studiu dějin vojenství, práva a státní ideologie, protože na vexileologickém materiálu, jeho funkci, podobě i použití se poměrně pružně odráží současná ideologie, ráz vojenství, umělecké cítění i spelečenskohospodářský charakter jednotlivých dějinných údobí.

Jednou z nejdůležitějších histerických etap, které vexileologie nemá poznávat, je také období předstátní a raně feudální, ve kterém vexileologický materiál vznikl a postupně nabyl svých tří aspektů - náboženského, vojenského a právního a ve kterém se zredily mnophé zvyklosti, které přetrvaly do doby moderní. O to vícemáří fakt, že nejstaršímu českému a slovanskému vexileologickému materiálu vůbec byla u nás dosud věnována jen mizivá pozornost. Některé otázky české raně feudální vexileologie přitahevaly sice sedlácku naší histeriegrafii, jiné se však ocitaly naopak na okraji jejího zájmu. Poměrně značná pozornost byla věnována např. ke sv. Václava a praporu svatovojtěšskému, jediným českým středověkým vexileologickým objektům, které díky dílu A. Jirásku vystoupily dekence do literatury. Jejich etázkou se zabývají speciální studie, např. práce O. Bauera (1), D. Třeštíka (2) a mnohem nedostupná studie W. Wegenera (3). Neprobádány naproti tomu zůstávají např. počátky vexileologických objektů u starých Slovanů, jimž se zabývá pouze L. Niederle ve svých Slovanských starožitnostech, omezují se však na dnes již zastaralou etymologii vexileologických názvů a na citaci pramenů (4). Jednotlivé zmínky z historie staročeských vexileologických objektů nacházíme vedle toho v pracích, zabývajících se v podstatě jinou problematikou, zvláště státečedou, vojenstvím a studiemi uměleckohisterickými. Dosud jedinými pokusy o seahrnné vylíčení vývoje české vexileologie byly, pokud je mi známo, dvě práce:

článek heraldika K. Schwarzenberka nazvaný České praporce v
sobyčeje (5) a vojenskými prapory se zabývající seriál Z.
Svebedy nesoucí název Vejenské histerické prapory (6).
Období vexilelogických pečátek v Čechách je však v ebeu
případech shrnuto několika větami, a tak dodnes postrádáme
syntetickou práci s vexilelogických objektech starých Slo-
vanů a praporech českého raně feudálního státu. Naše práce
se samezřejmě nečini ambice tuto mezeru vyplnit; jejím
účelem je pouze seznámit čtenáře se zajímavými problémy ra-
né české vexilelogie a navázat tak na Martýkánevu úspěšné
ličení vzniku a vývoje vexilelogického materiálu ve stare-
věku (7).

Hlavním problémem studia sledovaného období je malé
množství pramenů a mnohdy i jejich značná rozporuplnost.
Lakonické údaje písemných pramenů, zvláště pramenů povahy
narativní, stejně jako soudebá vyobrazení ilumináterů, tvůr-
ců fresek a drobné glyptiky, nelze přijímat nekriticky a
bez výhrad, protože pro středověkou tvorbu platila zcela
jiná kritéria než pro tvorbu současné. Kronikářská díla
jsou namnoze kompliacemi, užívajícími navíc obecných sty-
listických figur a starorímské terminologie pro předměty a
instituce, které měly ve středověku již zcela jinou povahu.
Tvůrce pramenů ikonografických evlivnevala zase umělecká
konvence, bráničí zachycení skutečné reality. Proto je třeba
všechny zjištěné údaje konfrontovat se svědectvím pramenů
jiné povahy a s výsledky zdánlivě odtažitých vědních oborů
jako archeologie, státovedy, ale i etymologie, mytologie
či etnologie. Přesto se nevyhneme ani nepřímým metodám po-
moci deduktivních úvah a apriorních důkazů na základě mizi-
vých a často těžko čitelných step v histerických pramenech,
takže pokusy o rekonstrukci mají už z tehe důvodu namnoze
charakter hypotézy. Důležitou metodu práce s vexilelogie-
kými histerickými prameny je také metoda srovnání se zahra-
ničními paralelami, protože podobný charakter spelečenske-
hospodářský, vojenský a ideologický využíval i internacio-
nální charakter pravěké a středověké symboliky. Proto pe-
čátky vexilelogických objektů a jejich symboliky musíme
srovnávat v celeevropských seuvisestech, kdežte pro raně
feudální prapory a k nim se vážici představy s jejich
zvláštní křestanskou specifikou, která vykrystalizovala
na Západě, musíme hledat vhodné analogie právě tam, zvláště
pak v tzv. Svaté říši římské.

Preteže přímých pramenů k počátkům slevanské a české vexilelogie je skutečně velmi málo, musíme o te pečlivěji tyto prameny interpretovat a zařadit správně do evropských histerických seviselestí. Amatérským pekusem o takovou interpretaci a takové včlenění do evropského kontextu má být i tato studie, kladeucí si za cíl shrnout a vysvětlit vznik a vývoj vexilelogického materiálu u Slovanů a ve starých Čechách od dob nejstarších až po konec předchodného období mezi raným a vrchelným feudalismem v polovině 13. století, tj. prakticky v období předheraldickém a raně heraldickém.

1. Kapitola: SLOVANSKÝ VEXILOID A DOBA JEHO VZNIKU

Slevanské národy vstoupily na histerickou scénu jako jedne z behužel posledních evropských etnik a první zprávy o nich pestrádají navíc nejen informace zajímající nás vexilelogy, tetiž zprávy o podebě a funkci jejich vexilelogických objektů, ale i zprávy daleko závažnější, takže o způsobu jejich života vůbec víme jen velmi málo. Otázky, aby vzniku (či přijetí) vexilelogických předmětů, jejich podeby a funkce musíme proto řešit jinými prostředky než zkoumáním historických zpráv současníků. Přední místo mezi těmito prostředky přísluší filologii, která pomáhá řešit především otázku starebylesti slovanských vexilelogických názvů a tím i starebylesti předmětů samých. Slovanské jazyky nám totiž namnoze uchevaly původní praslovanské či dokonce předslovanská sleva, na jejichž stáří lze usuzovat podle celeslovanského rozšíření. Takové obecně rozšířené výrazy vznikly již v předpekládaném slovanském prasidle a pochází z hypotetického slovanského prajazyka. Předen je však nutno upozornit na fakt, že některé názvy se šíří i jinými cestami než spelečným prajazykem, např. převratvením již rezvětveného etnika a jazyka cizorodých jazykovým i kulturním elementem, takže celeslovanské rozšíření některých vexilelogických terminů nemusí nynější i jejich starebylest. Te ostatně uvidíme — pravděpodobně slevanského výrazu "kerouhev". Přesta jde všechno o bárně slovanských jazyků nalézt výrazy, o jejichž starebylesti nelze pochybovat. Z vexilelogických terminů to jsou "praper", "stjaga", "zástava" a snad i "stanica" a "znamja".

Pro neobyčejné stáří prvního z nich svědčí především právě ~~celeslevanské~~ rezšíření. Původní, praslovanské ~~+ p e r p e r~~ (1) se přesmyknutím samehlásky se souhlasíkem (2) změnilo v současné české "praper", které má následující ekvivalenty: v ruštině "pereper", "praper", v ukrajinštině "préper" a "prápir", v polštině "preperzec", v srbochorvatštině "praperac", v bulharštině "prjaperec" (3). Starobylesti sleva odpovídá i jeho stavba, totiž zdvojení slovního kořene. Slova s reduplikevaným kořenem zrcadlí důvěrnější, případně afektivní ráz řeči nebe, jako v našem případě, jistý stupeň primativnosti, a tedy i starobylesti (4).

Druhým archaickým vxeilelegickým názvem je i ruské ~~s t j a g~~ a srbochorvatšské "steg", "stig", ke kterému F. Miklesich (5) uvádí malaruské "stah", běloruské "scah" a staroslověnské "stjagt", které však A.G. Preebraženskij (6) považuje za velmi podezřelé. Také podle V. Jagiče (7) je však tato slovo praslovanské. A. Brückner (8) zná navíc církevněslevanský výraz "stěg".

Také k dalšímu vxeilelegickému názvu, ruskému a malemanskému ~~z n a m j a~~ nalézáme adekvátní výrazy v polštině (znamie) a bulharštině (zname), takže je předpokládán staroslevanský výraz "+znamja" (9).

Do skupiny starobylých vxeilelegických názvů bych dále počítal i poměrně časně deležené slevanské ~~z á s t a v a~~ a balteslevanské ~~s t a n i c a~~, o kterých se blíže zmíním v souvislosti s líčením předpokládané pedeby původního slevanského vxeileidu.

Na uvedených příkladech můžeme dobré pozorovat rezšíření výrazů po celé obrevské ploše obývané Slovany a podle celeslevanského rezšíření dále předpokládat jejich vznik v době před definitivním rezchodem Slevanů z jejich pravlasti, kterou archeolegové hledají v oblasti mezi řekami Odrou a Visleu, Pevislím a Velyní, na středním Dněpru a herní Oce. Tam tvořily tři archeologické kultury (vysecká, zarubyněcká a část černachovské) po několik staletí (asi od 2. př.n.l. do 3. n.l.) souvislý celek, považovaný za praslevanské etnikum (10). Nejstarší slevanské vxeilelegické názvy ja prete snad možné předpokládat již v dobách kde změny letepeče. Rezšíření vxeilelegických objektů u sousedů či dekence předchůdců Slevanů naznačuje dekence mežnest, že také slevanské vxeilelegické objekty vznikly již podstatně dříve.

Opustme však desud ne zcela uspekojivě rezřešenou etážku děby vzniku slevanských vxeilelegických názvů a podrobme tyto slevanské jazykové "starežitnosti" pedrebnějšímu studiu se zretelem k pedebě předmětů, které označovaly. Zjistíme, že výrazy "+perper", "stjag-", "+znamja" (či stanica) našich dávných předků nebude pravdopodobně možné ztěžnovat s předměty moderní pedeby, které tyto starobylé názvy ve slezitém historickém a jazykovém procesu zdědily. Jak etymologie, tak i současné histerické zprávy týkající se puteslevanských sousedů: Keltů, Germánů, Thráků či Skytů, ale i jiných národů Eurasie, nedovoluji nám spatřovat v původních symbolech či znameních Slovanů "vlajky", tedy edznaky látkové, naopak etymologický rozbor uvedených výrazů nás vede k závěru, že i u Slovanů te byly původně asi vexileidy, kde tyč (sloup) hrála při vzniku názvu demnující reli. Tak kupříkladu slovo "stjag-", "stęg-", má paralely v praslevanském "+steg-end", "+steg-er-", církevně-slovanském "stežer-", staročeském "stežer-", značicím stěžen, stežár, tyč, stejně jako ve výrazu "steh", původně značicím zvláštní nosný kůl ve stehu. Sem patří i stareseverské "stjaki" - kůl, tyč, litevské "stegeris", "stageras" - dleuhá tyč (11). Pedle A.G. Preobraženského (12) jde o převzetí sleva germánského, neboť staregermánské "ateng" (plurál stengr), horneněmecké "stanga", noveněmecké "Stange" či anglické "steng", znamená rovněž tyč, žerd. Připomeneme jen, že všechny uvedené etnické celky: germánský, baltský i slevanský mají stejný indeevropský původ a že proto není třeba hledat počátky výrazu "stjag-" právě u Germánů (13). Všechny uvedené výrazy mají příbuzné "st-", "stě-" (nebo stja- z původního stě-) a je nutné je odvedit od slevesa státi (litevsky steti, stoweti, německy stan, desud stehes), přičemž stejněho původu by měly být také méně časté výrazy "zástava" (desud na Slevensku) a výjimečně daležená "stanica" (stanitia) (14), ale ne proto, že se "stanica" vynášela v čase bajů ze "stanu bežího", jak má A. Brückner (15), ale protože i tyto výrazy jsou tvořeny ze stejněho slevního základu jako staroslevanské "stęg", které vycházejí od původní pedeby předmětu, který označoval, tedy od tyče, sloupu, a také proto, že takové edznaky bývaly zaráženy do země. Zřetelnou příbuznost posledně jmenovaných výrazů pak spatřujeme v německých výrazech "Stan-

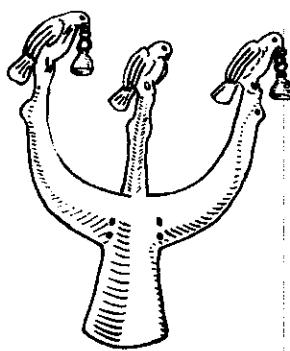
ge" (tyč, hůl, bidle, žerdě), "Stab" (hůl, berla) a "Standarte" (prapery, původně však také vxeileid).

Preč stále zdůrazňuji, že ve všech praslevanských vxeilegických názvech (vyjma znamja) našezáme kořen značící tyč nebo sloup? Činí tak úmyslně prete, že je třeba vyvrátit název desud uváděný v naší etymelegické literatuře, že "praslevané bejevali pod prapery, kdežto řeckořímský starověk měl signa jiného způsobu", jak desleva a s třechem hrdesti říká ve svém etymelegickém slovníku V. Machek (16). Jehe teze, tradovaná už od dob Šafaříkových, se opírá o jeden z nejstarších slevanských vxeilegických názvů, težiž o "praper", respektive o jeho zdvojený kořen "-per" nebo "-per" se základním významem "pronikati kupředu" a vedlejšími významovými odstíny "opakování, kmitavosti", ze kterého vznikla neobyčejně bohatá škála slev od předložek pro, před, přes slevesa práti, přiti, až po podstatná jména jako např. prádle, práce atd. (17), přičemž substantivum praper (+perper) má mít ekvivalent v ruském "parjú", "parít" - vznášeti se ve vzduchu, či ve výrazu perut; má tedy vyjadřovat třepetání či "létání" praperevého listu vevzduchu (18). Sám zastávám ovšem název odlišný, pedle kterého je také kořen "-per-", třeba interpretevat stejně jako výraz "stěg". Domnívám se, že kořen "-per" byl v indeevropském jazykovém základu přímo výrazem značícím kůl nebo sloup. Rezšířením kořene dalšími kmenetvornými prvky (fermanty) vznikla některá sleva, která moží supezici pedpirají. Mezi ně patří praslevanské "pergę", ruské "pereg" - práh. I v tomto případě jde o kmen či tyč, protože v praslevanském srubu byl prahem nazýván celý spodní kmen, na kterém stávala demevní stěna (19). Také "+perm", staroruské "perem" - práh, naleží zřejmě k této skupině, stejně jako "perga" - prak. Příbuzné je i litevské "pergas" - rybářský člun vydlabaný z jedneho kmene (20), ale i latináký výraz "perticus" - samostatně stojící slouperádi. V bulharštině a srbechervatštině se kořen "-per", i když v podobě derivované, decheval ve výrazech "steber", "stabar", které značí suchou haluz; ve slevinštině zase ve slově "steber", v litovětině "stuburas", představující sloup a pilíř. Srbské "steberje" je kůlevý plet, "stober" také dverek, tedy místo sloupy ohrazené. V těchto případech je zároveň pozoruhodné použití druhého kořene (?) "ste-"(sta-, stu-), tedy skupiny "st", o které jsem heveřil výše a která rovněž miří ke tva-

ru tyče či slepu, vyjadřující stání, nemobilnost předmětu. F. Kepečný (21) pevaže keřen "+per" za indeevropský, s významem "opírati se týčí při plavbě". K tomu dodejme, že u Slovanů, ne-li i u jiných indeevropských národů, naleží v celé řadě případů keřen "-per" předmětům zhotovených z tyčí a kmenů stromů; proto i praslevanské "+perper" musíme interpretovat tak, že týč či kůl hrály u tehdejšího symbolu původně určitému, a já se domnívám, že dokonce dominující reli. Tím by padla jediná opera pro zastánce názoru, že Slované kolem změny letopočtu znali již prapery látkevé. Nevylučuji ovšem zavěšení různých stuh, jak bylo běžné na starověkých vexileidech; tato vlající část nehrála však hlavní reli, protože se neodráží v názvu předmětů.

Že byl praslevanský "+perper" vlastně vexileidem a nikoli praporem v moderním slova smyslu, neříkali již kopím či oštěpem, pro které konečně existovaly od nejstarších dob názvy samestatné (22), svědčí fakt, že výraz "praper" přešel podle F. Miklesiche a L. Niederlehe (23) i na zvečný, které se původně zavěšovaly právě na vexileidy, kdežto též praxe u praperů látkevých není ve starší době přesvědčivě dokázána (24).

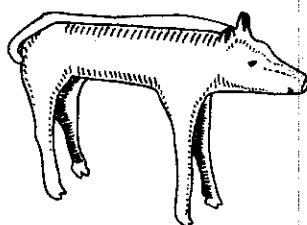
Zde bych rád upozornil na tzv. "nákončí" ze skytských kurhanů 6. až 3. století před našim letopočtem, která by mohla být pro tente jev vhodnou analogií. Takzvaná skytská "nákončí" ("naveršenija" sovětských archeologů) jsou brenzové zoomerní plastiky opatřené tulejí nebo jiným ústrojím k upevnění na tyč (25), velmi často deplněné právě zvonky nebo chrestidly (obrázek v příloze). Význam těchto artefaktů je však dosud diskutován. V. Farmakovský je pevažuje za ozdobu žerdí pohřebních baldachýnů, I. E. Zabelin a V. V. Šlejov za výzdobný prvek pohřebních vězů (26), jiní (např. M. I. Rostovcev, G. László, N. L. Členeva) (27) v nich vidí pezústatky polních bejových edznaků, J. Beuzek (28) zase vexileidy náboženské. V každém případě nejde myslím u "navěřšíjí" o peuhý výzdobný prvek, ale o předměty zcela určitého sakrálního významu, předměty kultovního charakteru, snad s prvky rodové symbolickými či přímo tetemickými. Pohřebně mohly tedy vypadat i edznaky praslevanské. Ostatně je dnes již dobře známo, že skytská kultura, hlavně pak její zvěrný umělecký styl, působila intenzivně ve středním Předněprí a zasáhla i hraní Dněpr a Oku a významně ovlivnila

Skytské "nákončí" z Alexandro-polského kurhanu, konec 4. stol.
př.n.l. (bronz)

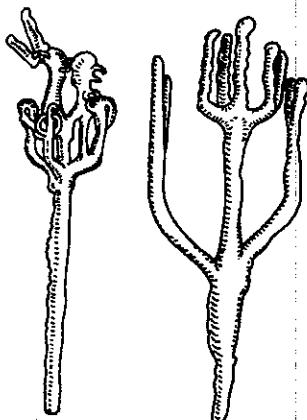
Hallstattské chřestidlo
z Kirchenreinbachu (Bavorsko)
s motivy slunečního kultu

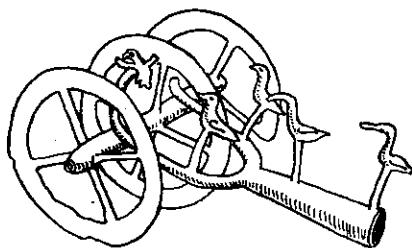
Keltská figurka kance,
snad nákončí "standarty",
Praha-Šárka (bronz)

Vesničan z okolí Prešova
s věncem na žerdi

Korodované železné předměty
z Podolí na Moravě, považované
za fragment "standarty",
langobardsko-slovanské obyvatelstvo
1. pol. 6. stol.

Obřadní vozík ze slezského Ober-Kehle,
lužická kultura slezsko-platěnická
(bronz)

jihovýchodní část Praslevanů, část, která byla snad dekence součástí skytského svazu. Národ Neurů a Heredetovi Skytev Oráci bývají někdy přímo považováni za praslevanské jádro (29). Závěsná chřestidla jsou evšem známa kromě hete i ze střední Evropy, kde sloužila kultu Slunce a při pohřebních obřadech, které na tento kult navazovaly (viz obrázek v příloze). Jako pro slovanských východ Skytev, tak pro slovanský západ měla totiž obdobný charakter a význam kultura halstattská a potom laténská. Už klasik české slavistiky L. Niederle upozornuje na fakt, že slovanské země v Zakarpatici zažily patrně ve 3. a 2. stol. př.n.l. keltskou invazi, která ovlivnila kulturu této oblasti (30). Připomeneme, že nositelé laténské kultury - Keltové - užívali také vexileidy s plastickými figurami redové symbolického, religiozního a militantního účelu, takže jsou dalším etnikem, jehež vzory patrně Slované následovali. Vzpomeňme zpráv Caesarových (31), vyobrazení keltských vexileidů na kultovním kotliku až z jutského Gundestrupu (32) nebo dochovaných náčinách - plastik v pedobě dívčáka, z nichž pro nás nejzajímavější je bronzová seška z Prahy - Šárky, která má naspedu čtyřhranný otver pro násadu (33) (viz obrázek v příloze).

Protoslovanskou kulturu v neposlední řadě ovlivnili také Germáni, se Slovany sousedící a jejich územím pronikající, kteří, jak se dovídáme např. od Tacita (34), vexileidy znali a používali. Kulturní vlivy pronikaly k Protoslovankům evšem také od Thráků, usedlých kdesi blíže Karpatům, pro které nebyly vexileidy rovněž předměty neznámými (Dákové měli polní odznak v pedobě draka s vlčí hlavou) (35).

Výše uvedené poznatky svědčí o tom, že národy sousedící se slovanskými a protoslovanskými kmeny vexileidy v různých pedobách užívaly. I když nemáme spolehlivých hmetných ani písemných dekladů, že vexileidy byly známy a užívány u starých Slovanů, nemůžeme tuto možnost jednoznačně vyloučit, tím spíše, že etymologické a filologické rozborové vexilegických pojmu ve slovanských jazycích naznačují jejich starobylest.

2. Kapitola: VÝZNAM A PODoba SLOVANSKÉHO VEXILOIDU

a) KULTOVNÍ VEXILOID ?

Praslovanský vexileid nebyl tedy dosud objeven, takže o jeho podobě a významu se můžeme skutečně jen domádat. Nejstarší historické správy o slovanských vexileologických objektech pochází až z 10. století, z oblasti Slovanů polabsko-pobaltských a jižních, kde měly již vyhraněnou funkci vojenskou, ovšem se silnými prvky kultovními. A to nás vede k domněnce, že i u Slovanů se vojenské vexiloidy vyvinuly z předmětu kultovního charakteru. Bude proto snad zajímavé seznámit se s některými otázkami problematiky pravěkého náboženství v Evropě, konkrétně s kulty astrálními a pleyostními, u kterých se takové objekty v archeologických nálezech vyskytují, ač jsme na rozpacích, zda je skutečně můžeme považovat za vexiloidy.

Jedním z předmětů úcty a kultu byla sama žerd či sloup, jejichž zvláštní význam vystupuje ještě u středověkých západoevropských standart. Sám fakt, že nejstarší slovanské vexileologické názvy zdůrazňují tyčový nebo sloupevý charakter odznaků (nejzřetelněji ve zdvojení keřene výrazu "perporč"), a to na úkor vlastního emblému, naznačuje, že také a možná především byla původně nositelkou důležité symboliky vlastní žerd. Nositelkou symboliky zemědělsko-pastevecké, kde býk, pán stád, mival v kultu klíčové pestavení. Falický symbol - sloup - byl nejlepším vyjádřením principu plodnosti, plodivé síly a konečně i principu patrimoniálního, tedy práva etcovského. Na temto místě nelze nevzpomenout uctívání sloupu, rozšířené v předeasijských civilizacích, např. dřevěných sloupu - ašerů (1), nebo dvejí význam litovského výrazu "stabas", značícího jak sloup, tak i pehanského bůžka (2), výrazu příbuzného se slovanskými vexileologickými termínů. Pro Germány je svědkem takového čtení sloupu už Tacitus. Tyto neobvyčejně zajímavé představy, spojující dřevěný sloup - žerd - s plodivou silou, dokumentuje pro Slovany velmi dobře etnografie. Národopis znamenal tetiž řadu archaických slovanských zvyků a podkladné kritice dospěl k závěru, které z nich lze považovat za předkřesťanské, praslovanské a vskutku tradiční. Vede ho k tomu především rozšíření téchto obyčejů po celém Slovanstvu, velmi podobný průběh obřadů a jeho archaické

prvky, nevysvětlitelné jinak než vznikem v redevé spelečnosti. Takových archaických obýcejů je více, jedním z nich, seuvisejícím se svatebními obřady předkřesťanského svatebního ceremoniálu, je podle J. Komorevského i používání tzv. s v a t e b n í c h p r a p o r u (3). Jejich užívání je doloženo v celé slovanské oblasti, a protože stavební prapor býval ještě v současnosti většinou spelečným vlastnictvím obce (4), připadně ~~s~~ uchovával v chrámech a půjčoval za určitý peplatek (5), tvrdí J. Komorevský, že byl původně vlastnictvím a odznakem svatebčenů - představitelů rodu - později pak symbolem vesnické pospolitosti (6) (viz obrázek v příloze). Nejjazajímavějším na celém zvyku je fakt, že u svatebního praporu hrála velmi významnou roli právě žerd. Roli patrně významnější než vlastní list tkaniny, protože žerd evokovala představu vztyčeného falu - symbolu plodnosti a protože žerd je zřejmě také prvkem starším. Snad právě proto se na západním Slovensku v obcích kolem Trenčína neuchovávaly svatební prapory, ale pouze jejich žerdě. Bývalo jich v dědině několik a na svatební obřad se půjčovaly (7). Ze stejných důvodů bývalo na vrchol žerdí ve všech slovanských končinách zavěšováno jablko, v lidové symbolice rovněž spojené s představou plodnosti, považované za účinné afredisiakum (např. na západním Slovensku, na slovensko-ukrajinském etnickém pomezí, v Bulharsku, Makedonii a Černé Hoře). Jablka zavěšená na žerdi svatebního praporu připomíná až Albere Fertis ve spisu "Viaggio in Dalmazia" (Benátky 1774).

V redevské oblasti je zase zhotovení žerdi svatebního praporu spojeno se zvláštním ceremoniálem, kdy na keřen šípkového keře, ze kterého má být žerd zhotovena, polezíli nejprve kousek chleba a črechy a nalili trochu vína. Črechy představovaly děti, chléb úrodnost, víno veselí a lásku (8). Nejzřetelněji je však spojení svatebního praporu s kultem plodnosti zřejmě ze zvyku známého z ruské Bácky. Tam až do roku 1890 uvázevali stuhy ze svatebního praporu nevěstě vpředu na páš a nevěsta je nosila po celý řek nebe do té doby, než přišla do jiného stavu (9). Pedebný je i zvyk z východního Slovenska, kde látkový prapor se všemi stuhami dávali nevěstě celý týden před svatbou na noc do záhlaví (10).

Je samozřejmé, že obřady a jejich příslušné pomůcky, jež nám zaznamenává náredestní materiál, nelze automaticky promítneout do doby starých Slovanů. Vždyt v důsledku sociáln-

nich a ekonomických přeměn se staré obřady během věků vyvíjely a modifikovaly, jiné zase vznikaly či zanikaly. Přesto se etnografie pečlivě dešifruje původ dochovaných obřadů, které jsou pochopitelné a legické jen ve vztahu k určité společenské struktuře. Podle názoru etnografů jsou obřady poměrně stálé a konzervativní a "ztratí-li se primární význam obyčeje, který přestal sloužit svému původnímu účelu, vymýšlely se stále nové motivy, aby se ospravedlněvalo přetrvení těchto zvyků".

Vývojem a modifikací je jistě poznamenán i zvyk vztyčování svatebních praporů. Určité prvky společné pro celou oblast rozšíření tohoto zvyku však dávají tušit, že i zde jsou patrně zašifrovány předkřesťanské základy. Obřadná výroba žerdi a její význam symbolu plodnosti a konkrétní lidské pospolitosti (zatímco list takového praporu býval pouze symbolem nevěstiny počestnosti - viz citované dílo J. Komárovského), jsou podle mého názoru prvky, jimiž mají tyto objekty blízko k jiným žerdím a sloupům s magickým účinkem, jejichž původ je podle názoru řady etnografů skutečně třeba hledat v dávné minulesti.

K nim patří různé sloupy a žerdě vztyčované u pābských a mecklenburských Slovanů, které jsou podle A. Václavíka ohlasem dávných redevých kultovních obětišt, preteže jsou chráněny jako pesvátné objekty. Do jejich blízkosti neasměl např. vstoupit pes ani člověk nečistých nohou a vyvrátile-li je dobytče, musely být takové sloupy poraženy.

Do kategorie žerdí a sloupů s magickým účinkem evlivňujícím plodnost, resp. úrednost, náleží dle mého soudu také prastarý zvyk stavění či nešení m á j ú, který je podle etnografů "edrazen předkřesťanských děkovných a obětních slavností" (11). Vrchelky takových májů bývaly zdebeny pentlemi a šátečky, ale především věnci (12) (viz obrázek v příloze). Zvyk není však výhradní záležitostí Slovanů, preteže se vyskytuje rovněž u Němců, Angličanů a Francouzů a sahá proti svým kořenům hluboko do minulesti, přestože je písemně zachycen teprve v polovině 13. stol. a u nás v r. 1422 v aktech pražské konsistorce, kde vystupuje jako odsuzovaný pohanský zvyk. Spojení s kultem plodnosti dosvědčují krom obilních věnců i obřady s máji spojené. Ve slezské obci Hrčavy a podobně i na Božnovsku byl první výhon ovci na salaš spojen s jejich obháněním kolem

vysokého jedlového májku (13). Z hlediska našich etymologických závěrů z 1. kapitoly je pozeruhedné, že na Heráku se mísí, kde se pod májem tančilo, nazývále "stan" (15). Specifickým symbolem májů a jim příbuzných kultovních sloupu a žerdí je k o l e, mnohdy značných rozsíření, zhotevené z rozličných materiálů, nejčastěji ovšem z obilních klasů protkaných pentagrami, ale i z březových větví a jiných materiálů; jinde, jako např. v okolí Tišnova u Brna či na západním Slovensku, vstavovali na žerdě přímo vozové kole či plužní kelečky (16). A právě na tomto místě bude třeba cítevat pozeruhednou zprávu merseburského biskupa Thietmara, zaznamenanou někdy ve druhém desetiletí 11. století. Je to zpráva o te pozeruhednější, že je jediná, která nám přímo popisuje kultovní "vexileid" "pehanských" Slovanů. Thietmar se při ličení událostí roku 1017 zmíní o mimochedem o zprávách, které se k němu dostaly o Slovanech z jeho sousedství. Píše o nich, že "uctívají své domácí (snad rodové? - J.J.) bohy, pevně doufají v jejich pomoc a přináší jim oběti". Slyšel dekonce "e nějaké tyči, na které byla připevněna ruka, která držela železný kroužek; nosil ji z domu do domu pastýř vesnice, ve které se právě nacházela, a po každé, když přešlapeval práh domu, obracel se k ní s tímto pozdravem: 'Hlidej, Hennile, hlidej!' neboť takové měla ta tyč jméno ve vesnické mluvě". Potom vesničané bezstarostně hodevali, přesvědčení, že dobytek je pod bezpečnou ochranou té tyče (17).

Thietmarem popisovaný bůžek Hennil má tedy podobu kultovního vexileida. Z celého kronikářova ličení pak vyplývá, že měl mnoho spelečného s dobytkem, a zřejmě tedy i kultem pleďnosti, protože personifikován v boha Hennila byl ochráncem a rezmnežovatelem stát. Řada autorů se domnívá, že zbytky téhoto kultu se dechevaly i v jiných slovanských oblastech, fixované v českém a srbském folklóru, kde jméno Henidle, Henile a Genidíe, odpevídá jak Thietmarevu Hennilu, tak i litevskému bohu Geniglis. Podobné zvyky, jaké sugestivně popsal merseburský biskup, nalezl rovněž A. Kuhn ve slovanských osadách Staré Marky (18). Upezorněme proto již jen na příbuznou konfiguraci Thietmareva "vexileidu" s podobnými kultovními symboly, jakými jsou dodnes vztyčované máje, zvláště pak na shedu figury na jejich vrcholcích, tedy na symbol kruhu, prstence, kola či věnce a v souvislosti s náboženským významem tohoto symbolu se zmíňme o prastarém

kultu slunce, rozšířeném od doby bronzové a železné v římských oblastech Evropy, zvláště pak v dřevních severských klenčinách, kde na bláhodárném slunečním svitu a teple závisela úrodnost a tím doslova i životy tamního lidu.

S kultem slunce se rozšířila po celé oblasti jeho vyznávání i osobitá symbolika a mnohde patrně i příbuzné kultovní (liturgické?) předměty. Takovými typickými slunečními symboly jsou plastiky nebo malby vedených ptáků (kachen či labutí, nazývaných archeology "slunečními ptáky"), různá ohřeštidla, ponejvíce v podobě koulí a dutých ptáčků, ale především široce rozšířená "sluneční kolečka" prstence nebo kruhy s příčkami, hojně nalezána v celé oblasti rozšíření kultu (19). Patří sem konečně i několik velice zajímavých předmětů, které lze snad nejlépe charakterizovat jako části vexiloidů religiozního charakteru. Je to především bronzový "obřadní vozík" ze slezského Ober-Kehle, tvořený třemi "slunečními kolečky" paralelně seřazenými na společné ose, držené vidlicí opatřenou tulejí k nasazení na tyč (20). (viz obrázek v příloze). Kola jsou doprovázena typickými atributy slunečního kultu - drobnými plastikami "slunečních ptáků". "Obřadní vozík" byl zhotoven lužickým lidem fáze slezsko-plaťnické na sklonku doby bronzové a má obdobu v nálezu z Borkow na Sprévě v Dolní Lužici, odkud pochází dokonce dva podobné vozičky, opatřené krom figurek vedených ptáků ještě ptáčkami hlavičkami s býčími rohy (21). Jiný podobný vozík je znám z Frankfurtu nad Odrou.

Je přirozené, že atribut astrálního kultu bylo při obřadech nutno vztyčit nad hlavy věřících. Tulej předmětu naznačuje, že se tak dělo pomocí žerdí, čímž byl vlastně vytvořen kultovní vexiloid, který navíc vhodně absorboval oba příbuzné kulty: kult slunce, zastoupený emblémem, a kult plodnosti, evokovaný žerdí. Na skandinávských skalních malbách se setkáváme přímo se "slunečními kolečky" spojenými dvěma až třemi tyčemi, pomocí nichž se kolečka přenášela. Podle R.Drösslera taková kola evinutá slámovou byla vsazována při slavnostech slunovratu a oslavách jara na vysoké kůly a potom zapalována (22).

Celkový charakter všech jmenovaných kultovních předmětů a jejich symbolika vedou k závěru, že se jedná o "standarty", jimiž měl být zajištěn návrat slunce po dlouhém zimním období (23). Proto symbol slunce, vozík

a nakonec i vodní ptáci - peskové jara. Denníku podporuje akutečnost, že "sluneční vozíky" byly nalezeny v bažině, kam byly před více jak třemi tisíci lety vhazeny či uleženy. Reminiscenci, ohlasen přetrvačním tuto propast věků, je snad dnes místy praktikované vynášení Morany či Mořeny a její vhazování do vodních toků.

Kult slunce (a s ním i "sluneční kolo", doplněvané občas vodními ptáky), a to je na celé věci nejzajímavější, se udržel až do doby železné, kdy vyznívá ve středoevropské kultuře bylanské a dekonce i v nalužické kultuře jihočeských mohyl. Odtud pochází také pozoruhodný předmět nalezený v mořile na Hůrce u Nemějic, silně připomínající "obřadní vozík" z Ober-Kehle. Je jím "sluneční kolo" s příčkami, na nichž sedí čtyři vodní ptáci pijící z mísťky. Dochovalo se také torzo řetízku, jímž byl předmět zavěšen, patrně na jakésy žerdi (24) (viz obrázek v příloze). Jak vyplývá z uležení v pohřební mořile, na byl tento symbol nového, i když příbuzného významu, "Sluneční kolečko", případně pouhý prstenec, který původně symbolizoval věčný rytmus západu a východu slunce, zimy a léta, umírání a znovuožívání přírody, nabývá obecného významu symbolu obnovy, reprodukce a nekonečnosti. Vodní ptáci prevázející slunce na jeho puti se mění v pravidce lidských duší. Takoví ptáci byli u Keltoů, kteří v mnohem čerpali právě z duchovního života lužického lidu, nazývání p s y c h o p o m p y (25) a měli úlohu prostředníků mezi světem živých a mrtvých. Symboly Slunce a vodních ptáků, spojené v podobu pohřebního vexilcidu v mořile na Hůrce jsou podle toho výrazem představ o cestě duší, jejich reinkarnaci (26), tedy o reprodukci života. Pravěký člověk, vnímající ožívání a umírání přírody, spjaté s pohybem slunce, implantoval tutéž představu na svět, život a smrt lidí. Výrazem těchto představ bylo pak užívání týchž symbolů, které zajišťovaly i nemarušitelnost věčného rytmu a koloběhu přírody, v našem případě tedy symbolů kruhu, vodních ptáků a někdy i "sluneční lodi" (27). Ostatně Keltové neoddělovali svět mrtvých od světa živých; některé osobnosti ze světa mrtvých mohly vnikat do světa živých a naopak. K obřadům sledujícím navrácení takových vynikajících osobnosti do světa živých služily patrně i výše popsané pohřební vexiloidy.

Na uvedené představy navazuje podle mého názoru také pohřební "standart" ze známého anglosaského královského hrobu v Sutton Hoo, pocházející z poloviny 7. stol., kde na vrcholu železné tyče umístili rovněž výrazný kovový prstenec, nesoucí ovšem ještě figurku jelena (28). Ten je zde průvodce, duše krále namísto dřívějších vodních ptáků. Protože shazuje a opět nasazuje paroží, je také on symbolem obnovy. Jako prostředník mezi záhrobím a světem živých lidí znali jej už Keltové (bůh s jelením parožím Cernunnus (29), od kterých tyto představy převzali patrně i Anglosasové. Ostatně ještě v 8. stol. je uctívání jelena z Anglie písemně doleženo (30). Nelze ovšem vyloučit starší názor, že takových standart bylo užíváno jako osobních ed- znaků již za života osob s téměř symboly pohřbených, jak bývá vykládáno především v souvislosti se standartou ze Sutton Hoo.

V souvislosti s kultem slunce, speciálně se symbolem "slunečního kolečka", je třeba se ještě zmínit o tom, že taková kolečka či kruhy byly také atributy božstev evlivujících počasí a tím i úrodu, jako např. keltského boha hromu Taranise (31), nebo některých bohů Germánských, kteří mnohdy vykazují patrné prvky kultu plodnosti, jako např. rohatý (sic!) bůh s atributy kopí, hole a kruhu, obklopený symboly slunce, různými zvířaty a bojevníky, kteří nesou symbol slunce na svých štítech. Na určité prvky kultu plodnosti pevně ukazuje zobrazení slunečních symbolů na místě pehlaví bojevníků (32).

Odklonili jsme se sice značně od našeho hlavního cíle – popisu podoby a významu praslovanských či lépe praevro- ských kulturních předmětů, které lze snad nazývat vexilo- idy, ale bylo to nutné pro pochopení významu symbolu kruhu, který byl zřejmě jejich součástí, jak kromě reminiscencí v obřadu stavění májí vidíme především v Thietmarově popisu slovanského pastýrského "vexiloïdu" z okolí Merseburku. Nejde zde sice o představy spojené s kultem zemřelých a jejich duší, jak jsme viděli na příkladech výše jmenovaných, ale přesto se zde se symbolem kruhu spojuje motiv obnovy, nekonečné reprodukce, a tedy i plodnosti, jak je to příznačné pro boha ochránce a snad i rezmnocžitele stád. Ostatně nevytrácí se v tomto případě ani zabarvení solární, protože samo jmého boha Hennila bývá badateli na základě jazykových shod a výrazem pro jitřní záři (Hajnal) a s polským slovem "hejnal" (budící písen na počest vycháze-

jího slunce) spojováno se slunečním svitem (33). Není nic divného, protože uctívání slunce je z doby bronzové a železné doloženo také na samé periferii lidu pepelnicevých polí, v oblasti nad Karpatami, ve východní Halici a na Volyni, v oblasti ta. kultury vysocek, o které se uvádjuje jako o archeologickém odkaze praslovanských Němrů (34). Reminiscence nebo přímo pojednále zachované pozůstatky kultu slunce nalézajíme však i na území historických Slovanů, u nás např. ve starém Libušíně, kde archeolog Z. Váňa objevil hliněný ketouč s vypichaným solárním znakem "slunečního kelečka" (35). Nehledě na možnost šíření slunečního kultu a s ním spojených kultovních představ a rítů z lužického centra do okrajových oblastí, mohl svoucí roli při prejetí Slovanů sehrát také fakt, že lužická kultura pepelnicevých polí, etnickým nejednotná, účastnila se na vytváření pozdějších plemen (např. Germánů) a svojí jihovýchodní větví patrně také na vytvoření etnika slovanského (36).

Závěrem se musíme zmínit ještě o jednom problematickém archeologickém nálezu, který je nejnovejší interpretován jako "thuuf", tj. odznak vlády v podobě "standarty". Jedná se o tři kusy rzi a tlakem země deformovaného, stromovité větveného železného předmětu (max. výška 24,4 cm, max. šířka jednoho kusu 12,0 cm), nalezeného roku 1853 deset kilometrů východně od Brna v katastru obce Podolí na návrší Žuráň v hřebu vynikajícího člověka, snad pravděpodobněho náčelníka a tamtéž r. 1948 nalezeného dalšího kusu téhož předmětu (viz obrázek v příloze). Zpráva dr. Poulika považovala nález původně za "neopepiratelnou" známku první kmenevé koncentrace ve slovanském prostředí a hřeb za místo posledního odpočinku slovanského náčelníka, ale nověji je jak v zahraničí, tak i v naší literatuře hřebový nález považován za pohřební inventár langobardského krále 5. století, přičemž se ale zdá, že tento germánský aristokrat vládl smíšenému lidu slovansko-germanickému. Ukazují na to alespoň další archeologické nálezy a odpevňá to konečně i etnické situaci Čech 5. století. Sám větvený předmět byl vykládán různě. Jednou skupinou badatelů je považován za svícen, respektive držák hořcích pochodní; archeologie však nezná žádnou vhodnou analogii. Druhá skupina vědců jej považuje za "znamení vlády a polní odznak", tedy standartu. Pro mne nedostupná práce K. Haucka upozorňuje na listovité závěsky kroužkem

připomíná k předmětu (které na reprodukci, kterou jsou měl k dispozici, nebyly patrné) a jako analogie připomíná pravěká chrestidla, rovněž ukládaná k pohřebním inventářům. Autor se staví za názor skupiny badatelů, považujících předmět ze žuránu za "standarty" (37). Vzpomínám na chrestidla, o kterých jsme mluvili v souvislosti s lužickou kulturou, prohlédneme si obrázek halstattského sávčaného chrestidla z Kirchenreinbachu (viz obrázek v přileze) a jeho symbolické motivy (sluneční led, sluneční ptáci na přidi a zadní sluneční led, soustředné kruhy), připomeneme si, že výraz "praper" se objevuje ve slovanském jazyce také jako název zvemu (nebo chrestidla?) a peležme si otázkou, nespecifikují-li historické kořeny žuránské "standarty" a slovanských a evropských vexileidů vůbec právě zde, v těchto kultovních objektech pravěku. Odpovědět na tuto otázkou je zatím nemožné. Podle mého násoru je však třeba prveopečátky protovexilologického materiálu starověkých evropských národů, a tedy i Praslovanů, skutečně hledat v oblasti kultu, mezi předměty sakrální povahy, které snad lze skutečně nazvat vexileidy.

Evoluce těchto předmětů pravděpodobně proběhla časově od uctívání eloupu jako výrazu představ spelečnosti pastevectví, představ, vyrostlých z jednotného indeosevropského základu, přes vexileidy se zemědělskou symbolikou astrální a plodností, navazující na obřady zajišťující úrodnost půd a zachování rodu, přes standarty spojené s kultem mrtvých až k edzinákům vlády. Nezmíne tetíž zapomenut na to, že ten, kdo řídil příslušné obřady, kdo měl největší význam v raných evropských kultech, byl patrně právě náčelník rodu, případně prvebytně pespelný "král". Odtud významová polarita slovanského výrazu "Kňazb", značícího knížete jako vládce a knáže jako reprezentanta kultu.

Vedle kultovního vexiloidu vystupuje u pravěkých národů většinou také vexileid vojenský, jehož kořeny tkví právě v oblasti kultu a náboženských představ a který se asi vyvinul z vexileidů náboženských. Tuto poslední etapu evoluce vexiloidu můžeme porovnat na příkladu vývoje slovanských božstev, dležených z doby, kdy prvek teritoriální prevládl již nad prvkem pokrevním. Tato božstva, jak názvy některých z nich bezpečně dosvědčují, byla původně božstvy selárními nebo božstvy personifikujícími přírodní

živly (38), ale protože období přechodu od prvobytné pos-pelné společnosti ke společnosti třídní bylo obdobím, kdy se válka stala zdrojem zvyšování mítitého majetku, a prete i záležitosti pravidelnou a zákonitou, získala tato bežstva postupně i výrazné rysy válečné. Atributy bežstev nabyla významu symbolů válečných, protože bůh příslušným kmenem uctíván musel nutně v boji plnit i funkci ochránce jej uctívajícího kolektivu; jeho odznak byl navíc i symbolem expanze příslušného bežstva (39). Kdy k transformaci náboženského vexileidu ve vojenský došlo, nelze ovšem pozitivně rezhodnout, protože zprávy samezřejmě postrádáme. Není nutno pomyslet až na pozdní dobu, kdy usazené kolektivity bežstva, jež je mohla v boji ochraňovat, antropomorfizovaly, protože již dříve existoval jako ochránce rodu tetem, jehož ochranné použití v boji je doloženo prakticky ze všech částí světa (40).

b) VÁLEČNÉ ODZNAKY POHANSKÝCH SLOVANŮ A PŘIJETÍ LÁTKOVÉHO PRAPORU

Mohutná vlna slovanské expanze a aktivní výboj na Balkán v 5. a 6. století b. byly nemyslitelné bez určité vojenské organizace a toute vojenskou organizaci byly u Slovanů původně rodu skupiny (1). To platí především pro dobu slovanského usazení v oblasti severně od Dunaje, ale i pro doby pozdější se předpokládá, že základní vojenskou jednotkou byl právě rod, vyšší pak kmen či kmenový svaz (2). Takevu organizaci vidíme všude tam, kde existovala společnost organizaovaná na principu pokrevního příbuzenství. Většinou u takové vojenské jednotky nalézáme také p. e l n i b o j o v é o d z n a k y, spjaté mnohdy cívidně s kultem společného předka rodu. Do 10. stol. nemáme buhužel přímých dokladů o užívání vlastních slovanských válečných odznaků. Pokud však skutečně platí, že Slované převzali první látkové prapory od nomádských bojových jezdců (viz dále) a pro ně se pak ujaly názvy praper, stjag či znamja, které byly původně označením vexiloidů, mělo by to také znamenat, že funkce těchto vexiloidů byla již v té době stejná nebo velmi příbuzná. A víme-li, že u kočovníků byl praper symbolem vojenským, bylo by pak třeba takový význam přikládat také starým slovanským vexiloidům.

Přirozeným ochráncem základní, tj. rodové jednotky, ale i jednotky vyšší - kmene, bylo ododávna totéž všechno, chápáno jako společný rodový předek a zároveň znak, zobrazovaný na předmětech ochrany žádajících, např. na obydli, ale i na zbraních a štítech bojovníků a konečně nejené před bojovou skupinou v podobě vexiloidu. Tejsou asi ona Taciteova "divoká zvířata" germánských Bata-vů, "s nimiž každý kmen podle svého zvyku táhne do boje" (3) a patrně i "figury kanců" germánských Aestidů z jiného díla téhož autora (4). Takové odznaky bývaly v dobách míru uložený v přírodních svatyních a na rodových obětištích (5). Později, ve společnosti organizované již na základě vztahů pakrovne teritoriálních, kdy nastaly předpoklady pro vznik soustavy individuálních božstev, stala se zvířata namísto rodových totemových znaků atributy těchto božstev. Rývalé totemové znaky, znaky rodové sprízněné skupiny, nemohly už hrát někdejší úlohu, protože je nebylo lze chápát jako symbol společného předka. Starý kmenevý předek (totem) stal se kmenevým božstvem (kult zvířat) nebo atributem božstev antropomorfních (6). V době, ze které se nám dochovaly první zprávy o slovanských kmenech, byly už bohužel staré rodové vztahy netně stěrny. Přesun z původních sídel, vějenská demokracie, obchod, asimilace části původního obyvatelstva na obsazených územích, to vše změnilo staré rodové kmenevé vztahy a místo nich vytváralo nové vztahy teritoriální. Po původním rodovém uspořádání zachovaly se jiné jen nezřetelné stopy (7).

Užívání rodového (nikoli však matči totemického) odznaku u Slovanů předpokládáme podle starostylého výrazu pro předky: *сънѧ* (sънѧ). Tento je zde indeoevropský "sno-", (latinské "sne", řecké "πνῶ"), tedy týž co v "snáti" (původně "snáje", rozšířeno v různých formách u všech Slovanů). Přesrubedně je příbuznost výrazu "sno-", přetvárače v "snámenje". (Podobně je i *сънѧти* - znamení, znalec a latinské "so-gne-men" - příjmení (8).) Příbuzný je i staroslovanský výraz "сънѧтъ", podobně "odznak" (9), litovské "ženkles" a staropruské "gentias". Přípona "-nen", kterou obzahrnuje výraz "сънѧnenje", je archeická a mazdí "mistroj" (10). Znamení by tedy ve vulgární transkripci mohlo znemat "mistroj k poznamení či pojmenování", tedy rodový odznak. Ruské "снаряда", polské "znamie", bulharské "знако", "знака", prešlevanské

"znamja" by mohlo být praporom (resp. vexilem) s ředovým znakem. Tak chápe výraz "znamja" např. A.M. Sjeliščev (11). Nepřekvapí nás proto, že ještě v 17. stol. nazývali v Rusku ředové znaky (tamgy), kterými se pedepisovali ebšti Ugrové, právě znamja (12). Výklad není však zcela jistý a jediným nevýrazným svědectvím pro něj může být tradice "ředových" svatebních praporů, jak jsme o nich hovořili v předcházející části této kapitoly, a snad i některé archeologické nálezy, jako např. dřevěná, bližše neidentifikovaná zvířecí hlava ze Staré Ladegy, opatřená zahrcenou tyčinkou, kterou byla zapuštěna do otvoru nějakého pedstavce (žerdí ?), sleup přitesaný do hrubého tvaru kančí nebo berani hlavy, zasažený do konstrukce valu v Hnězdně a souvisící dříve snad s pohanskou svatyní, měděná figurka kozla z kurhanu v Gnězdově či dvounohá figurka s hlavou a ohnem kozla z Ledněgery, které lze snad považovat za idoly pokrevně teritorialních skupin (13). Literatura přinášející jejich vyobrazení mi nebyla bohužel dostupná, a tak nemohu posoudit, do jaké míry by byly možné tyto artefakty považovat za pozůstatky idelů, používaných jako slovanské vexiloidy.

Pozitivní zprávy o pohanských bojevých odznacích jsou bohužel pozdní, navíc zaznamenané z oblasti poměrně omezené, točí se polabsko-pobaltské, kde již kmenevá organizace zvolna ustupovala raně feudálnímu státu. Přesto jsou důležité především z hlediska srovnávacího. Vojenská organizace tu byla těsně spjata s organizací kultovní; velekněz disponeval kultovní vojenskou družinou (na Rujáně c. třista jezdcích) a bez ohledu na knížete, pokud ho kmeny vůbec měly, tuto družinu také vedl. Je proto přirozené, že vojenské odznaky visely v dobách míru ve svatyních, jak nás o tom zpravují analista Saxo Grammaticus při popisu Svantovítova chrámu v Arkoně (Rujána) (14) a mersemburský kronikář Thietmar při líčení lutického kultovního střediska v Ratarské Retře, kde byl mezi jinými bohy uctíván především Svarežič. Thietmar v této souvislosti dodává, že válečná znamení (v jeho pojedovém "vexilla") "smějí edtud vzít jen v době války, a te pouze pěší bojivníci" (15). V Arkoně nejdůležitější odznak velkých rozměrů a pestrobarev nazývali s t a n i c a (staničia). Požíval primě božské úcty (16). Při ústí Odry,

ve Volgastu, používali zvláštního bojového odznaku, kterým byl "na stěně visící štíť pedivuhedné velikosti, nádherně vypracovaný, pokrytý zlatými plíšky, kterého dotknout se není dovoleno žádnému smrtelníkovi ... nikdy, jen v čas války, nesmí být vzat ze svého místa. Nebet, jak jsme později zjistili, byl zasvěcen jejich bohu Jarevitovi, kterému se latinsky říká Mars, a oni věřili, že v každé bitvě zvítězí, když ho budou nésti před sebou." (17)

Bojová znamení polabsko-pobaltských Slovanů byla však asi způsobením bezstev. Německé expanzi na východ čelil kmenevý svaz Lutieů roku 983 v bitvě na řece Tongeře více než třiceti pěšími a jezdeckými oddíly, "které s pomocí svých bušek a za zvuku předcházejících je válečných trub" neutrpěly žádné ztráty. Thietmar dodává, že "pohrdli Bohem a ve své hleuposti ctili zobrazení vlastníma rukama zhotovená, vynášená nad Stveritele". (18)

V roce 1005 táhla spojenecká lutická vojska po boku císaře Jindřicha II. a českého vévody Jaromíra proti polskému panovníkovi Boleslavu Chrabrému "za bůžky, na pochodu je předcházejícími" (19). Společný postup vojsk křesťanských a pohanských rezherčil později kanonizovanému Brunetu, který svým listem domluvá císaři: "Jak srovnávají se spolu Svarožič dábel a vůdce váš i nás, Mauritius? Jak v čele moheu se sejiti svaté kopí a dábské prapory paseuei se krvi lidskej?" (20) Při jiném podobném společném postupu německých vojsk s pohanskými voji lutickými v roce 1017, udaly se příhody, na kterých téměř ztroskotale započaté tažení. Thietmar o tom vypráví: "Luticeové se tou debou vrátili rezhněvání a stěžovali si na to, že urazili jejich behyni. Nebet jeden z lidí markrabího Hermanna prorazil kamenem její obraz na praporu. Když její kněží pedali o tom žalebu císaři, obdrželi jako odškodnění dvacet talentů. A když se Lutici snažili přepravit u strážního hradu Vurcín přes silně vzdutou Muldu, ztratili druhý obraz behyně s doprovodným oddílem paděsáti bojevníků. Ped vlivem tak zlé věštby chtěli se vrátit domů ..." (21)

Většina těchto válečných odznaků měla již nejspíše podobu látkových praporů, protože v dobách, ze kterých citované zprávy pocházejí, prapory nahradily téměř úplně staré plastické odznaky. Dá se však kromě toho uvažovat také o tom, že do bojů byly z pevnostních hájů a chrámů přinášeny i

skulptury bohů (viz zprávy k r. 983 a 1005), tedy přímo idoly, tesané obyčejně ze dřeva a pokryté zlatým nebo stříbrným plechem jako brněním. Pezústatkem takového idolu z 10.-12. stol. je např. dubová mužská hlava nalezená na dně jezera v Jankowu (Polsko), jejíž podoba je uvedena v obrazové příloze. Speciálně původně asi na sloupu, protože měla ve své číji etvor pro čep (22). Ohlasem současného stavu u poměrských Slovanů může být i Kojšovo legendární vyprávění o příchodu Čechů do země, při němž přichodící sledovali své bůžky z pleci a postavice je na zemi, tuto opanovali (23).

Krom svých vlastních, většinou pohanských bohům zasvěcených praporů a jiných válečných odznaků, nerozpakovali se však Slované nosit v bitvách i odznaky ukoristěné protivníkům. Tak také s klidným svědomím nesli před sebou dlebeje věrozvěstům zabavené křesťanské kříže, aniž by přistoupili ke konverzi svého náboženství (24). Podobný příklad ličí byzantský histerik Prokopios z Kaisarie, vypravující o mohutných slovanských úderech na Byzanc v polovině 6. stol. Zmiňuje se o tom, že se "barbarské" vojsko zmocnilo praporu Justiniána vejevůdce Konstantiána; prapor byl však po následujícím protiútku nalezen mezi slovanskou kořistí (25). Konstantin Perfyrogenet v komplaci známé pod titulem "O spravevání říše" vypráví o událostech týkajících se Slovanů v Dalmácii někdy v 7. až 8. století: "... Takte se tedy domluvili Slované, jinak i Avary nazývani (26), a když se jednou Romainevé přeplavili, připravili jim nástrahu, napadli je a zvítězili nad nimi. A peberouce jejich zbraně, prapory a ostatní vojenské odznaky, přešli vzpomenutí Slované řeku a přitáhli do průsmyku. Když je Romainevé, kteří tam byli, spatřili a viděli prapory a výzbroj svých soukmenovec, mysleli si, že jsou to jejich soukmenevci. A tak nechali Slovaný, kteří přitáhli do průsmyku, projít. Když však oni přešli, ihned vyhnali Romaine a obsadili vzpomenuté město Salenu ..." (27).

Kořisti nebo součástí vojenského vybavení antských, tedy východeslovanských, bojevníků je asi také stříbrný římský erel, nalezený v žárovém hřebě u vsi Vezněsenky v oblasti dněperských prahů (28). Byl edznakem římské legie a podle dochovaného monogramu, který je možno číst jako "Petr", patřil některé z legií vedených polemarchem Petrem, bratrem byzantského císaře Maurikia (586-602), jenž svůj

úřad zastával někdy v letech 594 (595) až 597 a znova r. 602, a který vedl výpravy do krajů ēsedlých Slovany (29). Antové však vystupují v některých bojích vedených Petrem jako spojenci a tak je možné, že byl tento orel odznakem antské jednotky sloužící Byzanci.

Z histerických zpráv o severních a jižních Slovanech se tedy devídáme, že tito, stejně jako jiné starověké národy, potřebovali v bitvách nadpřirozené ochrany, což bylo aktuální především v bojích s novou, rozpínavou křesťanskou feudální ideologií. Tuto ochranu jim zajišťovaly idoly bohů, ctěné ve svatých hájích, později i svatyních, a nesené v čele kmenevého vojska, v boji pak pestavené v táberě nebo chráněné vybraným oddílem. Tyto idoly vzešly ze staršího ctění a personifikování slepu, což bylo jistě vlastní všem Indoevropanům, když ctění beha v pedebě prestého slepu připomíná u Germánů už Tacitus (30). U Slovanů jsme se s teute personifikací slepu či tyče setkali ve zprávě Thietmarevě, kde představovala beha či démona Hennila. Takeové tyče byly asi na vrchelku doplněny určitými symboly (viz ruka držící kruh v případě Hennilevě), které se poté, kdy se původní prestý sleup (tyč) změnil zásahem řezbáře v pedebu skutečného antrepemerfniho beha, staly bežskými atributy, samostatnými odznaky. Tak lze vysvětlit, že Slované táhli de bitev se svými bežskými idoly a vedle toho s jejich válečnými odznaky. Božské odznaky chránily nejspíše jednotlivé menší oddíly /viz Thietmar o Arkené/; idol beha byl hlavním ochráncem celého vojska. Kromě toho začali ovšem i Slované zebrazovat svá bežstva přímo na válečné prapory, které si i nadále zachevávaly ještě i své místo v kultu, protože sloužily při pohanských slavnostech. Jednu takovou slavnost zastihl v Havelberku v r. 1128 biskup Otto Bamberský a jeho životopisec Ebbe nás informuje, že při této příležitosti vlály po městě pohanské praporce (31).

Seznámení se zcela nevým typem vojenského symbolu - se skutečným látkovým praporem - proběhlo u Slovanů podle mého názoru nejspíše už v polovině 6. století. Na rozdíl od některých jiných vexileologů se domnívám, že prapor, tak jak jej známe, resp. jaký byl užíván ve středověku, totiž jako kopí s kelmem na ratiště přivázaným listem tkaniny, se vyvinul nezávisle na vojenských plastických odznacích - standartách, jejichž funkci nicméně s nástupem nových

prvků vojenství, především s totální přeměnou vojska pěšího v jezdecké, nakonec skutečně také převzal. Opustila na chvíli slovanského bojovníka, protože nový typ vojenského edznaku se nezrodil ve slovanském prasídle na severovýchodě Evropy, ale daleko na východě kontinentu a jen ve zkratce si na drtněme, jak geneze tohoto symbolu patrně probíhala.

Ochrana starověké bojevé jednotky byla zajištěna společným vojenskonáboženským znamením - standartou, ale také jednotliví bojevnici usilovali o zajištění ochrany své osoby, používajíce k tomu různých magických praktik. Jednou z nejrozšířenějších byla ochrana pomocí různých magických znaků, obrazů a nápisů na osobním kopí bojevníkově. Mrety kopí nesoucí runové znaky (32) či magická zobrazení zvířat (33) zná archeologie nejen z oblasti obývané Germány, ale i z prostoru rozšíření kultury przeworské (200-400 n.l.), jejíž část bývá někdy přiřítána lidu slovanskému (historickým Sklavinům) (34). Nejčastějšími symbolickými motivy jsou zde koncentrická kela (znaky Slunce), půlměsice, svastiky, trikverty a vidlice (35). Obdobným způsobem ochrany předmětů je ale také vázání různých nitek a stužek, které je jedním z nejstarších způsobů magické ochrany vůbec. Takový druh amuletu byl znám i starým Slovanům a nazýván u nich případně *náuzy* (nebo "nauz", "navjaz", "navězak", nebo "nawęz" /36/). Nalézáme-li prete v Mykénách na pozdně heladské váze z 12. stol. př.n.l. postavy válečníků držící kopí epatřená jazykovitě tvarovaným kouskem tkaniny (37), nejde zřejmě o nic jiného než o "apotropaion", prostředek odvracející magickou silou zlé mecenosti, v tomto případě i sílu, moc a odvahu nepřitele.

Kvalitativně vyšší představou je ochrana kopí vojevůdců či panovníka. Tak je třeba interpretovat symbol z výjevu na asyrském reliéfu doby Ašurnasirpalovy (884-858 př.n.l.), kde zaříkávači zavěsili apotrepainí stuhy na kopí, které od nich s neobvyčajnou úctou převzal jeden z panovníkových bojevníků (38). Jiný reliéf téhož mecenáře, zobrazený krále na levu divokého býka, vyebrázuje kopí se stuhami vedle vladáče na královském dveukelém veze (39). Takové kopí ochraňuje krále, v boji nejvyššího vojenského velitele a stává se brzy prete jeho atributem. Vedle sakrální povahy tohoto primitivního praporu se objevuje již i prvek symbolický - praper je e d n a k e m funkce či majestátu. Myšlenka, která nemusela nutně vzniknout na jediném místě

(např. u Kvádů je podobné královské klení s "praporém" prokázáno už ve 2. stol.n.l. (40), a nelze tedy myslit na převzetí od nemádů), se rozvinula především ve východních despotiech, a v Číně, zemi drahých tkanin, se dovršila vznikem skutečného praporu. Ten, jako symbol vojenských náčelníků jako typický edznak j i z d y , přinášely od-tud do Evropy mohutné vlny východních kočovníků (Hunové, Avaři, Uhrové, Pečeněgové, zprostředkovávané i Arabové). Evropa, dosud ještě stále vojensky zcela ve znamení pěší- he vojska (demobrany), dluhe setrvávala u starých plas-tických kmenových znamení a idolů, ale zárodek budoucí vládnoucí třídy - vznikající jezdecké oddíly - družiny, vytvářející se paralelně s postupným růstem feudálních vztahů, převzaly okamžitě nomádský jezdecký prapor jako edznak svých velitelů - družinových knížat a vévodů ("voje-vedů"). Ve francém vojsku doby Karla Velikého set-káváme se pak již s cípatým jezdeckým praporem - gonfanonem a guidonem - již zcela běžně (41).

Nomádský prapor byl novinkou také mezi vojenskými ed- znaky slovanskými. Na rozdíl od Germánů, kteří pro něj vy-tvořili vlastní všeřikající názvy b a n d v a (tak Gotové, odvodivše od "binden" - vázat, privázat) a v a n d e (tak Langobardi - od "fano" - sukno, od tud i "Fahne" a "gonfanon"), slovanské jazyky pedržely název těch, od nichž nevý typ praporu převzali (42). Tímto názvem je dnešní výraz k e r e u h e v , původně "cheregy". Starší učenci jej sice odvezovali od gotského "hrugga", germánského "+hrungō", značícího tyč nebo žerd, ale v novějších etymo-logických slovnících je již tento omyl nahrazen správným výkladem, tetiž převzetím mengelského slova "erenge" (nebo "herenge"), představujícího prapor (43). Je charakteris-tické, že výraz korouhev se udržel až do pozdního střede-věku především pro prapory cípaté, jezdecké, kdežto výrazu prapor se užívále spíše pro prapory vojsk pěších, i když zákonitě došlo už ve vrcholném středověku, jehož učinné vojsko sestávalo téměř výhradně z jezdectva, k významovému překrytí ebeu výrazů.

Otzázkou zůstává, která z nomádských vln korouhev i s jejím názvem Slovanům přinesla. Zdá se, že vlastní zna-lost jezdeckého praporu pochází od turketatarských Hunů. Pro obecné rozšíření nového odznaku nebyly však v té době

u Slovanů dosud patřičné podmínky. Ještě v 6. stol. uvádí Prekepies výslevně, že Slované bejújí pěšky (Prekepies III/14), ačkoli te v jeho době nebyla již úplná pravda. Hlavní příčinou ale asi bylo, že u nich dosud nepekročila tverba družin a vůbec rezpad ředu. Také samotný název koreuhav nepechází asi ed Hunů, preteže jejich panství v Karpatské kotlině bylo jen krátkodobé a nedostalo se zřejmě do přímého kontaktu se Slovary.

Jiná situace ovšem nastává po druhé kečovně vlně v polovině 6. stol., kdy se u Dunaje objevují Avari, prenikají sem územím východeslovanských kménů. Zdá se, že tento mongolský národ pechází právě z eblasti, ve které se vyskytuji nejstarší výobrazení jezdců s kopími epatřenými praporky (z 1. tisíciletí př.n.l.), totiž z mongolského Altaje (44). Byli te právě Avari, kteří vytvořili rozsáhlou říši, sahající od západního Maďarska a Slovenska až na jižní Ukrajinu a kteří, ať už přímo, nebo formou spojenectví, ovlivňovali značnou část slevanského území. Temu odpovídá všeobecné rozšíření výrazu koreuhav. Zná jej maloruština (korohva, cheruhav), staroruština (chorjugov), ukrajinská (cheragva), staroslověnština (heragy), chervatština (herugva, Korugva), polština (choregiew), staročeština (keruhav, keruhva), ale dokonce i litvština (karogs), litevština (karena) a samozřejmě bulharština (cheragva, horugvi) (45).

Od konce 7. století spíjí také Slované od prvních politických organizací zaležených na družinových svazech ke skutečným státním útvaram s rozlišením státních příslušníků podle území, s institucemi veřejné moci organizovanými formou ozbrojených jezdeckých oddílů, s oddělenou vrstvou velmožů a jejich reprezentantem - feudálním panevníkem. Ale jezdecký prapor, dležený ve střední Evropě už ze 7. stol. bude si tu ještě dluho držet svůj původní význam, který nabyl v dobách převládajících hospodářských vztahů prvebytně pospelných, význam odznaku válečného, symbolizujícího vojevůdcovskou hednost vládce a jemu podřízených vojenských a správních hodnostářů - županů.

Na temto místě opustíme jednotlivé slevanské národy vydavší se na cestu samostatného státního vývoje a po malém zastavení na Velké Moravě se ustředíme v příštích kapitolách svoji pozornost na raně feudální stát český.

(Pokračování.)

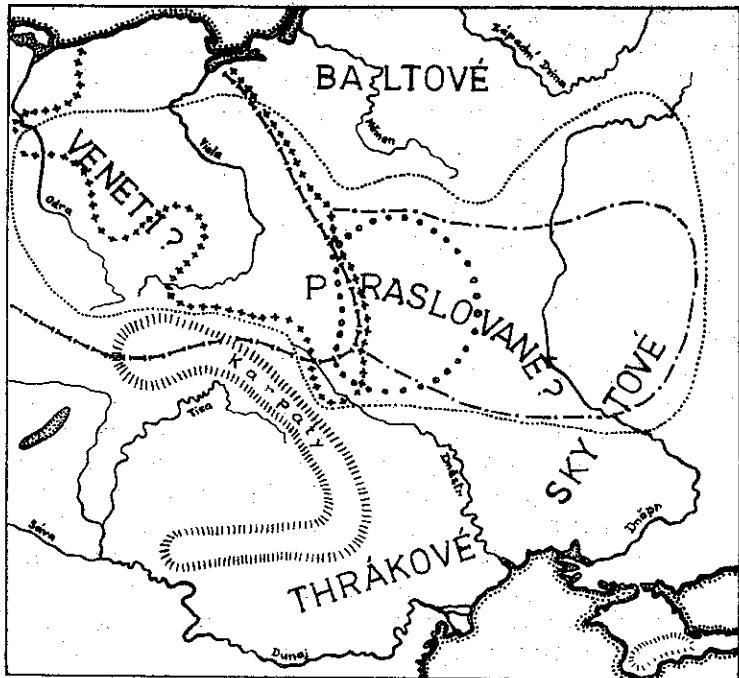
POZNÁMKY

ÚVOD

- (1) Bauer,O. Kopí svatého Václava. In: Český časopis historický, roč. XXXVI, 1930.
- (2) Třeštík,D. Kesmeva krenika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968.
- (3) Wegener,W. Die Lanze des heiligen Wenzel. Ein Versuch zur Geschichte der mittelalterlichen Herrschaftszeichen. Recenze F. Grause v Českém časopise historickém, roč. IV., str. 161.
- (4) Niederle, L. Slevanské starežitnosti, díl III, sv.I., str. 493-496.
- (5) Schwarzenberg,K. České praporové obyčeje. In: Heraldický časopis 1, č.2, 1948.
- (6) Svoboda, Z. Vojenské historické prapory. In: Lidová armáda, roč. 1970. Ranný feudalismus v č. I.
- (7) Martýkán, J. Nástin nejstarší historie praporů a vlajek. In: Vexilologie č. 40 a 41.

1. KAPITOLA

- (1) Hvězdičkou označuje etymologie slova původní, prajazyková nebo tvary nedoložené (viz označení +).
- (2) K tomu došlo ve slevanských jazycích u slovních skupin s -or-, -ol-, -er-, -el-. Viz: Holub,J., Kopečný,F. Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952.
- (3) Machek, V. Etymologický slovník jazyka českého, II. vydání, Praha 1968, str. 479; Miklosich,F. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886, str. 259.
- (4) Holub, Kopečný, o.c. str. 44.
- (5) Miklosich, o.c. str. 321.
- (6) Preobraženskij,A.G. Etimilegičeskij slovar russkego jazyka. Moskva 1958, str. 412.
- (7) Archiv für slavische Philologie. Berlin 1876, str. 665.
- (8) Brückner,A. Słownik etymologiczny jezyka polskiego. Kraków 1927, díl II., str. 516.
- (9) Machek, o.c. str. 717, Miklosich, o.c. I., str. 253.
- (10) Eisner,J. Rukovět slovanské archeologie. Praha 1966.
- (11) Holub, Kopečný, o.c. str. 351 n.
- (12) Preobraženskij, o.c. str. 411 n. (díl II.)
- (13) De indoevropské rodiny jazyků patří kromě jazyků slovanských také jazyky germánské, baltské, keltské,

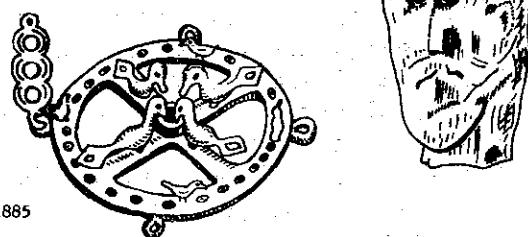

——— Lužická kultura
 ····· Vysočské kmény (Neurová?)
 - - - - Kultura zarubyněcká
 + + + + Kultura venedská (skupina przeworská a oskywská)
 ..... Slovenská oblast na konci 1. tisíciletí p.n.l. a na počátku n.l.
 BALTOVÉ - etnika v pozdní době bronzové a době halštatské

Svatební praporec z Kaliště
v jižních Čechách, zhotovený r. 1885
(šíř. 80x80 cm)

Hlava slovanského boha, určená
k nasazení na sloup, Jankov-Polsko
(dřevo)

Závěs v podobě slunečního koja,
Horka u Nemějic v jižních Čechách.
Kultura jihočeských mohyl doby železné.

románské, iránské, indoárijské (severoindické), řečtina, albánština a arménština, vedle toho např. i latina, chetitština, jazykové skupiny trácká a illyrská.

- (14) U Saxe Grammatica, viz: Niederle,L. Slovanské starozitnosti. Oddíl histerický II., Původ a počátky Slovanů jižních. Praha 1906-1910, sv. I. str. 194.
- (15) Brückner, o.c., II. str. 33.
- (16) Machek, o.c., str. 479.
- (17) Helub, Kopečný, o.c., str. 45.
- (18) Machek, o.c., str. 479
- (19) Týž, str. 478.
- (20) Tamtéž.
- (21) Helub, Kopečný, o.c.
- (22) Kapije, část (rusky "esčep", polsky "eszcep"). "Násada", tj. dřevěná tyč kepí, má už v nejstarších textech jméno ratiště nebo kepijstě. Viz Niederle,L. Slovanské starozitnosti. Oddíl kulturní: Život starých Slovanů, díl III. Řemesla. Praha 1925, sv. 2, str. 548 n.
- (23) Tamtéž, sv. I. Praha 1921. Ten podle Miklosiche o.c., s. 259.
- (24) Mám na mysli údajné zvonečky na prapery rytíře z knižní malby španělské provenience rukopisu dnes uloženého v Britském muzeu v Londýně (sig. MSS. 11.695), jehož vyobrazení přináší Schramm,P.E. Herrschaftszeichen und Staatsymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert. Schriften der Menumenta Germaniae historica, Stuttgart 1955, sv. II, obr. 84, tab. 65. Pravděpodobnější je vysvětlení, že tam jde o třepení s "bambulkami". Kevevé zvonečky by těžko trčely od praperce vzhůru.
- (25) Obrázek má např. Mengajt,A.L., Čerkasova,N.V. Isterija i skusstva naredev SSSR, díl 1, Moskva 1971; Šlejev, V.V. K vopresu o skifskich navjersijach. In: Kratkiye soobshcheniya instituta istorii materialnoj kultury, 34, Moskva-Leningrad 1950, str. 53-61; Lászle,G. The Art of the Migration Period, Budapest 1974.
- (26) Šlejev, o.c., str. 53-61.
- (27) Lászle, o.c.; Členova,N.L. Skifskij oleň. In: Materialy i issledovaniya po archeologii SSSR, č. 115, Moskva-Leningrad 1962.
- (28) Bouzek,J., Hošek, R. Antické Černomoří, Praha 1978.
- (29) Niederle,L. Rukovět slovanských starozitností, Praha 1953, str. 36 a 135; Eisner, o.c.

- (30) Niederle, Rukověť ..., str. 135 n.; Eisner, o.c.
- (31) Caesar, G.J. Zápisky o válce galské. Překlad J. Bureše, Praha 1964, Kn. VII.1, VII.88.
- (32) Filip, J. Keltská civilizace a její dědictví, Praha 1963, str. 147, 148.
- (33) Pravěké dějiny Čech, red. Filip J., Praha 1978.
- (34) Tacitus: Z dějin císařského Říma. Překlad A. Minaříka, A. Hartmanna a V. Bahníka, Praha 1976. Kn. IV.22, Germánie, neboť o původu a poloce Germánů, Kn. II.45, I.7.
- (35) Daicoviciu, H. Dákové, Praha 1973, str. 16.

KAPITOLA 2a

- (1) Srevnej Brentjes, B. Zlatý věk lidstva, Praha 1973, str. 41, 67, 132 (viz také poznámka (30) u kapitoly 2b).
- (2) Brückner, o.c., str. 516. Připomínat znova značnou příbuznost kultur baltské a slovanské a příbuznost litevského výrazu "stabaras", který obsahuje oba námi vyzdvihované kořeny (-sta, -por), doložené i u vexilogických názvů, je snad již zbytečné.
- (3) V této pasáži se opírám o knihu J. Kemerevského. Tradičná svatba u Slovanů, Bratislava 1976.
- (4) Tak např. na českemoravském pomezí bývaly ve svatebním průvodu nošeny až do konce 19. stol. svatební prapery zhodovené nákladem obce a jinak uložené v obecním domě. Na nich bývaly vyšity nápisy jako "Tento praper jest počestné obce Herní Dubenky" (Kemerevský, o.c., str. 120).
- (5) Za poplatek se z chrámu půjčoval praper v Makedonii, v bitelském kraji (Kemerevský, o.c., str. 121). Tyto prapery, nazývané dnes barjaky, se také v Srbsku uchovávaly v chrámech (Kemerevský, o.c., str. 122).
- (6) Kemerevský, o.c., str. 123. Tradiční svatba zachovala některé obřady přechodu nevěsty z jednoho rodu do druhého. Mimo jiné je to i přivedení nevěsty pod praperem rodu, ke kterému přichází. Je pozoruhodné, že vyskytlí se svým rodem nezaopatřený ženich, který byl nucen přejít k rodu nevěstinu, přiměřeně se medifikeval i svatební ceremoniál, včetně přivedení pod praporem rodu nevěstina (Kemerevský, o.c., str. 59).
- (7) Tamtéž, str. 118.
- (8) Tamtéž, str. 121.
- (9) Kestková, A. Svatebný obřad v Ruskom Keresture v Báčke. In: Slavistika - národní dílo, Bratislava 1970, str. 156.

- (10) Bednárik,R. Duchevná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda II, Bratislavá 1943, str.55.
- (11) Československá vlastivěda, díl III. Lidevá kultura, Praha 1968, str. 580. Zajištění úředy viděl v tomto obřadu také Václavík,A. Výroční obyčeje a lidové umění, Praha 1959. Mimo jiné vlastnosti máje je pozoruhodná jeho schopnost odpuzovat zle (Václavík, e.c., str. 148).
- (12) Zvyk je znám z Čech, kde byly máje stavěny uprostřed návsi (viz Sebetka, P. Rostlinstvo a jeho význam v národních písničkách, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slevanských. Příspěvek k slovanské symbolice. Praha 1879, str. 105), stejně jako na Ukrajině či v oblasti bývalých polabských Slovanů (tamtéž, str. 83 n. a poznámka 3, str.83), rovněž na Slovensku a v jiných krajinách slevanských. Na máj býval zavěšován kravský zvon (Václavík, e.c., str. 149).
- (13) Václavík, e.c., str. 88
- (15) Tamtéž, str. 146.
- (16) Tamtéž, str. 149.
- (17) Kronika Thietmara, Kn. VII.69 (Kronika Thietmara. Bibliotheka tekstów historycznych, díl III, ed. a pezn. M.Z. Jedlicki, Poznań 1953): "domestices celunt deos multumque sibi predessere eosdem sperantes hiis inmolant. Audivi de quedam bacule, in cuius sumitate manus erat unum in se ferreum tenens circulum, quod cum pastore illius villa, in que is fuerat, per omnes domes has singulariter ductus, in primo intrectu a pertitore sue sic salutaretur: 'Vigila, Hennil, vigila!' - sic enim rustica vocabatur lingua -; et epulantes ibi delicate de eiusdem se tueri custodia stulti autumabant, ignerantes illud Daviticum: Simulaera gentium opera hominum et caetera. Similes illis fiunt facientes ea et confidentes hiis."
- (18) K celé pasáži srv. Kronika Thietmara,e.c., pozn. M.Z. Jedlického č. 463 na str. 566 n.
- (19) K uctívání Slunce a k jeho symbolům srv. Drössler,R. Když hvězdy byly ještě behy, Praha 1980, passim; Neustupný,J. Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě, 2. vyd., Praha 1940, str.103,116 n.,131 n. Neustupný,J. Pravěk lidstva, Praha 1946, s.404 n.,407.

- (20) Neustupný, Pravěk ..., str. 394. Vybr. předmětu z Ober-Kehle tamtéž, obr. 231.
- (21) Neustupný, J. Pravěké dějiny Lužice. Varnsdorf 1946, str. 52, fote na tab. IV. přílohy. Srv. k tomu Drössler, o.c.e., str. 147.
- (22) Drössler, o.c.e., str. 158.
- (23) Srv. k tomu Drössler, o.c.e. passim.
- (24) Neustupný, Pravěk ..., str. 405, obr. 243. K otázce ujetívání slunce v uvedených kulturách svr. bližší v: Neustupný, Náboženství ..., str. 94, 103, 114, 116 n., 123-125, 131 n. Do rodiny sluneč. vexiloidů či žezel patří patrně také scepturnum z apokalyptického nálezu v jeskyni Býčí skála, pocházející ze star. doby železné. (Neustupný, Náboženství ..., obr. na str. 137).
- (25) Manduit, J.A. Keltové. Praha 1979, str. 137. U Keltové byly především labutě.
- (26) Keltové např. věřili, že duše je nesmrtevná a po smrti reinkarnuje do jiného těla. (Mauduit, o.c.e., str. 159 n.)
- (27) Drössler, o.c.e., str. 161.
- (28) Vyobrazení má: Schramm, o.c.e., Band I. Stuttgart 1954, obr. 23e, tab. 18, detaily na tab. 18+19; Kuszynski, S.K. Gedio, barvy i hymn Rzeczypospolitej. Warszawa 1970.
- (29) Mauduit, o.c.e., str. 137 n.
- (30) Tamtéž, str. 138.
- (31) Filip, o.c.e., str. 151.
- (32) Vyobrazení má Schramm, o.c.e., obr. 11, tab. 11.
- (33) Kronika Thietmara, o.c.e., pozn. 463, str. 566 n.
- (34) Nálezy chřestitek a hliněných ptáčků. Neustupný, Pravěk ..., str. 395. Srv. též Sov. arch. 17, 1953, str. 315, Sov. arch. 19, 1954, str. 19-20.
- (35) Vána, Z. Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu. Praha 1973, obr. 39/8, 88.
- (36) Srv. Pravěké dějiny Čech ... o.c.e., str. 536 n.; Eisner, o.c.e.,
- (37) Schramm, P.E. "Standerten" in einem nährischen Langebardengrab des 6. Jahrhunderts? In: Schramm, o.c.e. I., str. 256-259; týž: Band II - Deplinky, str. 29 n.; Vána, Z. Objevy ve světě dávných Slovanů. Praha 1977, str. 13; Poulik, J. Jižní Morava, země dávných Slovanů. Brno 1948-1950, str. 42-45.
- (38) U vých. a záp. Slovanů doložený Svarog a jeho syn Svarožič (známý i z Rusi) mají podle L.Niederle prastarý

ide. kořen svar, značící něco žhnoucího či zářicího a jsou prý proto personifikaci slunce a ohně. Bourící nebe, blesek či hrom personifikoval zase široce prozšířený bůh Fesun. (K etymologii jeho jména sv. Brückner, c. e. II, str. 414). Za pův. solárního boha považuje Niederle také rus. Svantovita a Chorsa. (Niederle, Rukovět ..., str. 308.) Některé obřady dokládají jejich funkci zabezpečovatelů úrody a bohů plodnosti. V této interpretaci přímo vybízí také jméno rus. bogata boga a již. Daboga. (Boha - dárci). Srv. také Procházka, V. Organizace kultu a kmenové zřízení polabsko-pobaltských Slovanů. In: Vznik a počátky Slovanů II. Praha 1958, str. 156.

- (39) Procházka, o.c., str. 159.
- (40) Na zákonitost transformace nábož. vexilcidu ve válečný upozornil J. Martykán, o.c.

KAPITOLA 2b

- (1) Jihoslovan. Charváti přišli podle tradice do nové vlasti se 7 rody, Prekopios označuje Slovany jako drobné skupiny bez jednotné vlády a také ml. zprávy neznají na některých místech jiných slovan. vládceu nežli staršímu a jiné organizace nežli rodové.
- (2) Niederle, Rukovět ..., str. 326, 395.
- (3) Tacitus, o.c., Dějiny, Kn. IV/22.
- (4) Tacitus, o.c., Germánie ... II/45.
- (5) Tacitus, o.c., Dějiny, Kn. IV/22, Germánie ... I/7: "Proto také nosí do bitvy sošky zvířat a symbely, které vezmou z posvátných hájů."
- (6) Takovým přežitkem totemismu u Slovanů je asi kanec zasvěcený slovan. bohu Radegastovi.
- (7) Zmiňuje-li se např. Herodot v 5. stol. př.n.l.o zvlášt. umění Neurů převtělovat se ve vlky (Herodotus. Dějiny aneb devět knih dějin nazvaných Mýsy. Praha 1972, Kn. IV. 105), znamená to snad, že u nich existoval kult vlka. (Udaleov, A.D. Osnovnyje voprosy etnogeneza Slavjan. In: Sovětskaja etnografija. Sbornik statěj VI-VII, Moskva - Leningrad 1947, str. 6) Ten byl patrně jejich kmenovým totemem, protože znázorňování zvířete vlastním tělem - zjizvením, odíváním do koží, zaostřováním zubů, tetováním a mimickými projevy, je vlastní právě totemismu, kultu zvířecích předků. (Nahodil, Robek. Původ náboženství. Praha 1961) Památky na kult vlka jsou

- rozšířeny v legendách a míst. jménech na celém území Slovanů, nejvíce právě v předpoklád. sídle Neurá. (Udalcov, o.c., str.6). L.Niederle (Život starých Slovanů, II, sv.1. Náboženství, Praha 1916, str. 73) připomíná, že vlka stili také západoslovan. Lutici či Veleti 9. - 11. stol. Germáni dali Veletům prez-dívku "Vlei"; jejich zemi nazývali Vileia. Analista Saxo uvádí název Vilei výslově jako synonymum názvu Veleti. (Niederle, Rukovět..., str. 119). Jako jedno z možných vysvětlení uvádí Niederle dále (Život..., II, sv.1), že to bylo patrně důsledkem toho, že lutickým odznakem, se kterým se Germáni setkávali v četných bojích, byl právě vlk. Podobně je tomu i s kultem hada, mezi Slovany velmi rozšířeným, dochovaným v mnoha reminiscencích. V řadě míst jej stili donedávna jako předka rodu, usedlého pod krbem nebo prahem domu (Niederle, Rukovět..., str. 291, Komorovský, o.c., str. 231); jinde existovala představa o hadu hospodáři či ochránci obydlí. Luž. Srbové zachovali tradici o hadím královi. L.Niederle k tomu dodává: "Nebylo by nijak překvapující, kdybychom se u Slovanů setkali se znakem hada na štítech nebo odznačích válečných, zanimž táhly jednotlivé rody a kmény do boje podobně, jako to bylo u Thráků, u Germánů a konečně i u římských legií." (Niederle, Život ...II, sv.1, str. 74.)
(8) Machek, o.c., str.717.
(9) Předpona od- je však podle německého Abzeichen. (Machek, o.c., str.717).
(10) Machek, o.c., str. 479.
(11) Sjeličev, A.M. Slovenskoje jazykoznanije. Moskva 1941, I., str.12.
(12) Černěcov,V.N. K istorii rodovogo stroja u obskich Ugrov. In: Sovětskaja etnografija. Sbornik statěj VI-VII, Moskva-Leningrad 1947, str.163 nn.
(13) Viz Eisner, o.c., str. 467, 468, 476.
(14) Niederle, Život... III, sv.1. Řemesla, Praha 1921, str. 194. Niederlův překlad tamtéž, str. 290 - Saxo (XIV) užívá o téhoto odznačení výrazu "signa et aquilae", tj. zmamení a orli. Rozlišuje se patrně tak plastické a látkové odznaky.
(15) Thietmar (Kronika Thietmara ...) Kn. VI. 23 (17): "Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, et tune per pedites, hinc nullatenus moventur."

Srv. čes. překlad: Havlík, L. Velká Morava a středoevropskí Slované. Praha 1964, str. 402 n.

- (16) "Inter quas (aquilas) erat stanitia magnitudine ac colore insignis". (Saxo XIV, ed. Holder 569. Viz Niederle, Život...III, sv.1. str.149.)
- (17) Heribord III/6 (Niederle, Život...III/1, str. 149 n., překlad: prof. Větrovecová) Srv. dále Ebbo III/8 (Tamtéž, str. 149): "clipeus aureus parieti affixus Gerovito qui deus militiae eorum fuit, consecratus, quem contingere apud eos illicitum erat."
- (18) Kronika Thietmara..., Kn. III.19: "...quae sine aliqua lesione residus quaeque suorum auxilio decorum tunc devastare non dubitarent, tubicinis precentibus." A dále: "Derelicti sunt, qui prius Deum spernere presumpserunt idolaque manufacta et prorsus inania cestori suo stulti presuerunt."
- (19) Tamtéž, Kn. VI.22 (16): "Post haec Liuziei nostris pri-die, quam ad Oderam fluvium venirent, scitiantur, deos suimet precedentes subsequuti."
- (20) "Quomodo conveniunt Tzuarasi vel diabolus et dux sanctorum vester et noster Mauritiua? Qua fronte coeunt sacra lancea et, qui pascuntur humano sanguine, diabolica vexilla?" (Sehramm, P.E. Die "Heilige Lanze", Reliquie und Herrschaftszeichen des Reiches und ihre Replik in Krakau. In: Sehramm, Herrschaftszeichen ...II, str.509, pozn.3.) Bruno zde narází na kopii jako symbol vlády a polní odznak císaře, které bylo relikvií svatomorickou. (Viz 4. kap.)
- (21) Kronika Thietmara..., Kn.VII.64 (47): "Sed Liutici redeuntes irati dedecus deae suimet illatum queruntur. Nam haec in vexillis formata a quodam Herimanni marchionis socio lapide uno traiecta eat; et dum hoc ministri eius imperatori dolenter retulissent, ad emendationem XII talenta perceperunt. Et cum iuxta Vurein civitatem Mildam nimis effusam transire voluissent, deam cum egregio L milium comitatu alteram perdidere. Tam malo omne residui domum venientes a servicio caesaris se malorum instinctu abalienare nituntur; sed habito post communi suimet placito a prioribus suis convertuntur."
- (22) Eisner, o.c., str.477, obr.51; Kostrzewski, J. Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznań 1923, str.231.
- (23) Jireček, H. Slovanské právo v Čechách a na Moravě. Doba nejstarší, Praha 1863, str.191. Kosmas dí: "quos in hu-

- meris secum apportaret, humi sicuti penates gaudebat."
- Kosmas věděl o likvidaci idolu pomoř. Slovanů Otou Bamberškým.
- (24) Tak Ebbo III.23, viz Niederle, Život..., III, sv.1, str. 268.
- (25) Prokopios o válce gótské, Kn. III, kap. 40 k létům 550-551. (Ratkoš, P. Pramene k dejinám Velké Moravy, Bratislava 1968.)
- (26) Míňeno je slovan. obyvatelstvo ovládané vrstvou avar. dřužin.
- (27) Konstantin Porfyrogenet. O spravování říše 29. Cituje podle Ratkoše, o.c.
- (28) Tretjakov, P.N. U kolébky staré Rusi. Praha 1958, str. 180, obr. 40.
- (29) K historickému pozadí Petrovy slovanské anabáze viz Niederle, Slovanské starožitnosti, odd. hist. II, str. 218 n. a 221 n.
- (30) O Tasitovi viz: Urbanczyk, S. Religia poganskich Słowian, Kraków 1947, str. 55. Předcasijská a Mezopotamská božstva byla uctívána v podobě sloupu. Tak i božstva řecko-římská (viz např. xoanon - řecká archaic. kult. socha božstva, pův. pouhý kůl). Později se stal sloup či tyč označen - atributem některých božstev, např. thyrso, hůl řecko-řím. boha Dionýsia, s piničovou šíškou na vrcholu, či sloup jako atribut pohyně Démeter - dárkyně obilí a ochránkyně zemědělství. Je přiznačné, že jsou to právě božstva zajišťující plodnost a úrodnost. Srv. také Urbanczyk, o.c., §§ 16-17, str. 55 nn.
- (31) Ebbo III.3. Viz Niederle, Život..., III, sv.1, str. 150: "nam ipsa die adventus eius (episcopi) civitatis vexillis undique circumposita eisdam idoli Geroviti nomine celebritatem agebat."
- (32) Viz Schlette, F. Germáni. Praha 1977.
- (33) Schramm, Die "Heilige Lanze" ..., str. 493.
- (34) Eisner, o.c.
- (35) Kostrzewski, J. Wielkopolska w pradziejach, Warszawa, Wrocław 1955, str. 254. Obr. L-45, 750 (text na str. 204).
- (36) Niederle, Život ..., II, 1. str. 222. Tam další literatura k významu a rozšíření tohoto amuletu.
- (37) Bartoněk, A. Zlatá Egeis. Praha 1969.
- (38) Kalchu, trůnní sál Ašurnasirpalova paláce, obr. 167 v; Součková, J. Starověký Přední východ. Praha 1979.

- (39) Tamtéž, obr.181. Ostatně podobné stuhy mívá panovník také u pasu a u své čelenky. Viz Aššurbanipal (669-629 př.n.l.) (obr.182), z nich se vyvinuly tzv. katacisty, známé i z vyobrazení v našem středov. rukopisu Apokalypsy. (Viz dále).
- (40) Sehramm,P.E. Beiträge zur Geschichte der Fahnen und ihrer Verwandten. In: Sehramm, Herrschaftszeichen... Band II (1955), str.657.
- (41) Viz např. iluminace v tzv.Utrechtském žaltáři z poč.9. stol.(Havlík, o.c. str.188 a v: Stloukal,K.Vznik vazalství a počátky lenní soustavy. In: Základy středověku - Západní Evropa v době merovejské a karlovske. Praha 1937, str.312,313) a v Zlatém žaltáři svatohavelském rovněž z 9.stol.(Tibenský,J. Dějiny Slovenska slovem i obrazem. I. Martin 1973.)
- (42) Prokopics nazývá ostrogotské prapory *βασιλικό ποντικόν*. Zmiňuje se o nich také Paulus Diaconus (bandum). O praporu langobard, králů, nazývaném vando, se zmiňuje Origo gentis Langobardorum. Gundfano (gonfanon) je sukno uvázané na oštěp. (Erdmann,C. Kaiserfahne und Blutfahne. In: Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften XXVIII, 1932, str.882,pozn.1+2; Meyer,H. Die rote Fahne. Weimar 1930, pozn. 1, str. 345).
- (43) Srv. např. Machek, o.c., str. 278.
- (44) K původu Avarů z mongol. Altaje srov. Labuda,G. Pierwsze państwo Słowiańskie, państwo Samona. Poznań 1949, str.149. K praporům jezdců z petroglyfů ze "Soutěsky kreseb" (Bíčigtyn am) srov. Novgorodková,E. Obrnění mongolští rytíři. In: Interpress magazin 4.6., 1974.
- (45) Srv. Machek, o.c., str.278; Brückner, o.c.,I. str. 182; Miklosich, o.c., str.89.

VEXILOLOGIE - zpravidla Vexilogického klubu při Obvodním kulturním domě v Praze 3, Kalininova 53, 130 00 Praha 3. Vychází neperiodicky a je určen pouze členům klubu. Toto číslo připravili ing.J.Martykán, dr.L.Mucha, dr.Z.Svoboda a ing.A.Brožek. Výtvarně spolupracovali ing.M.Kroupa a J.Janus.